
ПАМ'ЯТІ ВІКТОРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ХАРЛАМОВА

---

13 лютого 1966 р. раптово, передчасно, пішов від нас Віктор Олександрович Харламов — начальник Архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАН України, один з провідних фахівців країни у галузі давньоруської архітектурної археології. Його добре знали і шанували археологи та історики архітектури і за рубсжем. 17 серпня цього ж року ми збиралися вітати Віктора Олександровича з 50-річчям.

В. О. Харламов прилучився до археології, працюючи у Києво-Печерському заповіднику, під час досліджень Успенського собору 1969—1972 рр. Це і визначило його подальшу наукову долю. Після закінчення 1973 р. Київського інженерно-будівельного інституту він перейшов працювати до Київської постійно діючої експедиції (пізніше відділ археології Кисва) Інституту археології. Широкомасштабні розкопки давньоруських зрубів, здійснені того ж року на Житньому торзі, стали гарною школою для молодого дослідника й визначили напрямок і тему його дисертаційної роботи — дерев'яне домобудівництво Кисва Х — першої половини XIII ст.

Одним із зацікавлень вченого стало створення численних графічних та об'ємних наукових реконструкцій будівель, са-

диб, цілих кварталів стародавнього Києва, моделювання містобудівної структури та окремих її елементів. Його реконструкції можна побачити в багатьох музеях (Національному музеї історії України, Державному історико-архітектурному заповіднику «Софійський музей», Музеї історії м. Києва та ін.), а у Переяслав-Хмельницькому музейному заповіднику просто неба височать натурні моделі зрубів, розкопаних на Житньому торзі проти перевезених з Кисва прототипів-оригіналів.

Дослідження пам'яток давньоруського монументального зодчества Переяслава Руського, були другим після Кисва, об'єктом наукових інтересів В. О. Харламова. Перш за все це стосується відомого Михайлівського собору. Розкопки міста, постійні консультації та поради співробітників музеїв зробили відчутний внесок у справу вивчення переяславських старожитностей.

У Кисві Віктор Олександрович Харламов досліджує, крім масової дерев'яної забудови Х—XIII ст., пам'ятки мурованого монументального зодчества. Серед них такі ключові пам'ятки давньоруської архітектури як Кловський собор XI ст., Успенський собор Кисво-Печерського монастиря, храм Спаса на Берестові, Федорівський собор 1129 р., храм XII ст. на Церковщині, князівські палаци на Старокиївській горі, кам'яна трапезна Печерського монастиря початку XII ст. тощо.

Багато років учений присвятив вивченню території Києво-Печерської лаври, для чого було спеціально створено Архітектурно-археологічну експедицію, яку він і очолював і яка пізніше поширила свою роботу на всю територію Києва та Переяслава. Крім головного собору Печерського монастиря надзвичайно цікаві розкопки були проведені у Митрополичому саду, в Дальніх печерах, де була виявлена келія Феодосія, виявлено та досліджено трапезну XII ст., фрагменти оборонної стіни монастиря XII ст., досліджено багато об'єктів XVII—XIX ст. Багато сил і знань віддав В. О. Харламов справі реконструкції та відновленню святині руської церкви — Успенського собору. Він був одним із співавторів варіанту реконструкції собору.

Останні, ще незавершені, дослідження вченого також були пов'язані з відновленням відомих пам'яток, хоч і зовсім різного часу та напрямку. Перші стосувалися перлини київської архітектури XII-XVIII ст. — Михайлівського Золотоверхого собору, зруйнованого 1935 р., другі — були пов'язані з пам'ятником княгині Ользі скульптора І. Кавалерідзе, також зруйнованого за радянської влади. Вдалі, результативні дослідження несподівано перервала нагла смерть.

За роки своєї напруженої наукової праці В. О. Харламов надрукував понад 70 праць, які виходили, перш за все, у наукових збірниках відділу археології Києва, численних архітектурних та археологічних виданнях. Серед них розділи в таких монументальних колективних працях як «Археологія УРСР», «Новсе в археології Києва», «Развитие строительной науки и техники в Украинской ССР» тощо. Брав він участь і у написанні «Історії стародавнього населення України». Особливо стоїть велика праця науковця (в співавторстві з Г. В. Алфьоровою) — «Київ во второй половине XVII в.», яка побачила світ 1982 р. У ній подано відомі та вперше виявлені описи Києва другої половини XVII ст. у єдиному комплексі з факсимільним планом Києва Ушакова 1696 р. та разом з численними авторськими реконструкціями. Це унікальне видання зробило найцінніші історичні джерела повністю доступними для широкого кола археологів, архітекторів, істориків та інших дослідників, що дало відчутний поштовх для інтенсифікації досліджень найрізноманітніших питань з історії розвитку Києва як цього періоду, так і більш ранньої доби.

Великий внесок ученого у вітчизняну науку був високо оцінений. 1983 р. за участь у циклі робіт з історії та археології стародавнього Києва В. О. Харламову було присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки. У 1990 р. він блискуче захистив у Санкт-Петербурзі дисертацію на звання кандидата архітектури зі спеціальності «теорія архітектури та реставрація пам'яток архітектури». З 1976 р. В. О. Харламов — член спілки архітекторів України. Минулого, 1995 р. його обрано членом-кореспондентом Української Академії архітектури.

В. О. Харламов провадив активну роботу в галузі охорони та пропаганди вітчизняних пам'яток історії та культури, активно працював у Республіканській та Київській міській організаціях Товариства охорони пам'яток історії та культури, виступав у лекторіях «Про що розповідає археологія», «Архітектура України» у Будинку вчених, народному університеті «Пам'ятки України», в газетах та журналах, на радіо і телебаченні. Він читав курси лекцій з архітектури та церковної археології в Художній академії та семінарії. Активно працював він і у Містобудівній раді м. Києва, членом якої був тривалий час.

Українська архітектурно-археологічна наука втратила вченого, енергійний талант якого тільки почав розкриватись у всій своїй потужності. Багато задумів залишилось не втіленими, розробка цікавих планів перервана на самому початку.

Життєрадісність, оптимізм, віра у найкраще були невід'ємними рисами характеру Віктора Олександровича. Тому особливо вражає сприймається всіма його друзями та колегами ця передчасна втрата. Проте все зроблене ним буде жити у його працях, моделях, реконструкціях. До його наукової спадщини неодноразово будуть звертатись науковці різних галузей, просто широкі верстви любителів вітчизняних старожитностей.